

Forgács Gyulától Deme Lászlóig. Dokumentumok a péceli református egyházközség 20. századi történetéhez. A bevezetőt írta, a forrásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta: Molnár Sándor Károly.

Budapest, Ráday Gyűjtemény, 2017. (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai, 15.) 297 old.

A műfajt, amit ez a remek forráskiadvány reprezentál, talán kicsit nyakatekert szóval „egyház-helytörténetírásnak” lehetne nevezni, tekintettel arra, hogy egy református egyházközség múltjába nyújt – minden vonatkozásban tanulságos – bepillantást. Ugyanakkor kétségtelenül fontos adalékokat szolgáltat egy Pest megyei község, Pécel lokális múltjába, a közölt dokumentumokban megjelenő személyek, információk a protestáns egyháztörténet-írásban is hasznosulnak.

A kötet rövid ajánlását jegyző Bogárdi Szabó István püspök is felhívja a figyelmet arra, hogy a főváros környéki községekben is olyan társadalmi átalakulás ment végbe a 19. század végén, amely nem hagyta érintetlenül a református egyház hagyományos missziós lehetőségeit, „begyűrűztek” ide is a teológiai, egyházpolitikai és politikai folyamatok. Majdnem fél évszázad helyi egyháztörténetét fedi le a két megjelenített lelkipásztor időszaka, az 1910 és 1924 között itt szolgáló Forgács Gyula, illetve az 1926 és 1959 közötti időszakot fémjelző Deme László. Előbbi személyét felértékeli az, hogy később a református belmisszió „atyjaként” emlegették, országos jelentőségre tett szert. Mindezeket a szempontokat Molnár Sándor Károly előszava, valamint alig több mint 6 oldalas bevezetése is kidomborította. Előbbi szövege a köszönetnyilvánításokon túl a források megtalálására, a kutatás történetére vonatkozó információkat foglalja össze, utóbbi mindezt historiográfiai kontextusba helyezi. Megjegyezzük, az olvasóban keletkezik kisebb hiányérzet, hiszen a szerző láthatóan jó ismeretekkel, forráskritikai érzékkel rendelkezik, a bevezető tanulmánya ehhez képest rövid. Persze forráskiadványról van szó, vagyis rá lehet bízni az olvasóra, hogy a dokumentumokat, az azokhoz készült gazdag lábjegyzet-anyagot böngészve kapjon teljes körű ismereteket. A helyi történések számos országos tanulsága, áthallása, a „nagy” politikai vagy épp az egyház belső működésébe bepillantást engedő eseménye azonban több ponton is megérdemelt volna mélyebb elemzést, értelmezést. Már csak azért is, mert bizvást mondhatjuk, hogy a kötet nemcsak a szűk „szakmát”, vagyis az egyháztörténészeket érdekelheti, a szélesebb nagyközönség is találhat benne érdeklődést felkelítő egyháztörténeti érdekességeket.

A kötet gerincét két műfajában eltérő eredeti forrás sajtó alá rendezése alkotja. Jegyezzük meg, a forrásközlés mindkét esetben megfelel a legmagasabb szakmai igényeknek, tiszteletben tartja az eredeti dokumentumok szövegezését, értelmező jegyzetei, [...]ben elhelyezett betoldásai nem nehezítik, hanem sokkal inkább érthetővé teszik a közölt eredetiket. Forgács Gyula – mindenkor az utókor szempontjából szerencsés módon – naplót vezetett péceli lelkipásztorságának eseményeiről. Ugyanakkor különösebben „grafománnak” nem nevezhető, hiszen egyes években vagy hanyagságból, vagy a számára fontosnak tekinthető események hiányából fakadóan alig-alig jegyzett fel valamit. Máskor – említsük ismét az utókor szerencsés-

jét – azonban jóval közlékenyebb volt, sőt, néhány esetben aprólékos részletességgel rögzítette az egyházközségben, Pécelen vagy épp a nagyvilágban történeteket. Deme László lelkipásztorságáról teljesen más szempontú önvallomásból kapunk a teljesség igényét megközelítő képet: Huszár Tibor és Kovács I. Gábor valamikor „az 1980-as években” készített életút–interjút az idős lelkipásztorral, ennek a Ráday Gyűjteményben őrzött átiratát adta közre a kötet sajtó alá rendezője.

A két forrás – bár rendkívül eltérő nézőpontú – szerencsésen kiegészíti egymást, lehetővé teszi, hogy az olvasó bepillantást nyerjen a péceli egyházközség több politikai rendszerváltáson, a 20. századi magyar történelmet megrázó háborúkon, forradalmakon, az egyházat eltérő ideológiai körülmények közé helyező rezsimeken átívelő történetébe. Forgács esetében például nagyon izgalmas, ahogy 1918 őszén a reformáció (ekkor épp 401.) évfordulójának ünnepségei összemosódtak az őszirózsás forradalom és a történelmi Magyarország összeomlásának eseményeivel. A lakosság hangulatát, a politikai fordulatokkal kapcsolatos reményeket és csalódásokat visszaadó naplójegyzetek fontos kordokumentumok. „Alulnézetből” mutatják be a Károlyi Mihály nevéhez kapcsolódó korszakot, vagy az egyházat először megrázó kommunista totalitárius kísérlet (Tanácsköztársaság) időszakát, a lassan berendezkedő Horthy-rendszer első éveit. Forgács nem tekinthető „klasszikus” naplóiírónak. A bejegyzéseket böngészve az a benyomása az olvasónak, hogy a lelkész nemcsak saját maga számára rögzített bizalmas vagy épp önreflexív gondolatokat, a naplójegyzet készítése és az abban megörökített események közötti időkülönbség változó, olykor jelentős. Helyenként váltogatja az egyes számú és többes számú elbeszélésmódot, mindez arra utal, hogy nem pusztán önmaga, hanem egyháza, lelkészársai és hívei számára egyaránt meg akarta örökíteni a történeteket. A Tanácsköztársaság funkcionáriusaival, később a bevonuló románokkal vagy a hatalomra kerülő Horthy-adminisztrációval kapcsolatba kerülő lelkészt mindenkor a saját egyháza iránti aggodalom készítette állásfoglalásra, a történetek értelmezésére. Bejegyzéseiben tanulságosan keverednek a „nagy” és a lakosság hétköznapi gondjait megjelenítő események, például az 1921-es közállapotok jellemzésekor a királypuccsok miatti izgalmak, illetve a készpénz elértéktelenedése miatti aggodalmak. (116. p.) Forgács az 1920-as évek elején sem a keresztény restaurációt, sokkal inkább az általános erkölcsi viszonyok romlását vélte meghatározónak, a középosztály, illetve az értelmiség értékvesztésével, megélhetési problémáival együtt. Naplójának lapjain megjelennek a péceli egyházi élet eseményei, a vallásos estélyek, összejövetelek, lelkész-tanácskozások, választások saját nézőpontú értékelései, a református egyházat érő kihívások mind a katolikus egyház, mind a kiségyházak (baptisták) oldaláról. Az 1924-ben Sárospatakra került Forgács érezhetően nehéz szívvel búcsúzott a megszeretett és sajátjának tekintett péceli egyházközségtől.

Deme László ezzel szemben nem egyidejű eseményekről beszél, hanem visszatekint a több évtizeddel korábbiakra. Az emberi emlékezet óhatatlanul szelektív jellege rányomja bélyegét tartalmas életút-beszámolójára, valamint az a körülmény is, hogy Deme tudatában volt az általa lelkipásztorként megélt események következményeinek. A kései Kádár-kor hangulatát is tükröző interjúban ugyanakkor – legalábbis olvasójának ez a benyomása alakult ki – őszintén, olykor önkritikusan fogalmazott, a gépirat

alighanem minden vonatkozásban pontosan adta vissza Deme László gondolatait. Felidézte a Tanácsköztársaság utáni elszámoltatások időszakát, beszámolójának jelentős részét a református diákmozgalomba való bekapcsolódása adja. A személyes hangvételi beszélgetésből nemcsak a korrajzot olvashatjuk ki, hanem egy tanulságos (több vonatkozásban is tipikusnak mondható) 20. századi református lelkész-életutat is, a származástól, iskolai háttértől egészen a lelkészi szolgálat fontos eseményeiig.

A kötet harmadik részét egy rendkívül vegyes tartalmú, de nagyon jól válogatott *Melléletek* című gyűjtemény alkotja. Ide került Szász Károly püspök 1893-as vizitációjának összefoglaló dokumentuma, a következő évből egy sajtócikk a péceli templom tornyának történetéről, 1904-ből az orgonaavatást megörökítő beszéd, és egy vallásos költemény is. Általános történeti szempontból érdekes ugyanakkor az Országos Református Tanács felhívása, mely 1918-ban tanulságosan mutatja be a református egyház reflexióit a kialakult helyzetre, amelyet még inkább részletessé tesz a református püspökök 1918. november 9-i körlevelének közzététele, vagy a republikánus párt-alelnök Kacziányi Géza („magyar református polgár”) hittestvéreihez intézett „szózata”. Szintén országos jelentőségű református egyházi esemény volt az 1921. évi „kunhegyesi memorandum”, amelynek sajtó alá rendezése jelentősen növeli a kötet helytörténeti szintet meghaladó értékét. Az összegyűlt lelkészek az egyház belső állapotai nyomán fogalmazták meg tanulságos diagnózisukat és a megújulást célzó reformjavaslataikat. Szerepel még itt az 1923-as péceli Luther-szindarab előadásának plakátja, valamint egy 1943-ban készült terjedelmes összeállítás az egyházközség lelkipásztorairól, életrajzokkal, történeti áttekintéssel.

Érdemes még kiemelni a kötetben közölt valamennyi történeti dokumentumhoz készült, olykor igen részletező és terjedelmes lábjegyzeteket. A szövegekben említett személyek életrajzi adatai, értelmező, orientáló megjegyzések, forrásokra történt hivatkozások dicsérik a sajtó alá rendező Molnár Sándor Károly alaposágát.¹

(ism.: *Fazekas Csaba*)

¹ A helyenként mutatkozó egy-egy pontatlanság mindezt nem befolyásolja. Pl. Székely Béla esetén (71. p.) pontatlan az illető lábjegyzetben a Tanácsköztársaság „pénzügyminiszterének” nevezni, hivatalosan pénzügyi népbiztos volt 1919. április 3. és június 24. között. A jegyzet Forgács Gyula 1918. november 15-i naplórészletéhez készült, amikor Székely még nem lehetett „volt pénzügyminiszter”, és az is tisztázásra szorultna, hogy miként fogadhatta Forgácsot a Nemzeti Tanács nevében.